

Presentatieangst bij leerlingen

PGO over faalangst, sociale angst en groepsdruk als bronnen van angst bij presenteren

Mirjan Wessel
Stefan Remmelzwaal
Leonie Daalmeijer

Master Leraar Geschiedenis VHO

Universiteit Utrecht

Begeleider: Jolanda Suijker

22-01-2014

Presentatieangst bij leerlingen

Mirjan Wessel, Stefan Remmelzwaal, Leonie Daalmeijer

Als docenten in opleiding merkten wij op dat leerlingen het erg lastig vinden om een presentatie te houden. Wij vroegen ons af in hoeverre leerlingen uit de vierde klas van het vwo last hebben van verschillende soorten angst wanneer zij moeten presenteren. Ons onderzoek richt zich op een drietal factoren/angsten die mogelijk van invloed kunnen zijn: faalangst, sociale angst en groepsdruk. Door middel van enquêtes is in kaart gebracht in hoeverre vwo4-leerlingen deze angsten ervaren bij presenteren. Door dit onderzoek hopen wij een bijdrage te leveren aan de verbetering van het inzicht van (toekomstige) docenten in het presentatiegedrag van hun leerlingen.

Inleiding

Probleemstelling, relevantie en doel

De uitspraak 'De kwaliteit van presentaties van leerlingen uit de vierde klas van het vwo is laag' hebben wij als docenten in opleiding vaak gehoord op onze middelbare scholen, te weten het NCLF te Elburg, de Breul te Zeist en het CLV te Veenendaal. Onze ervaring is dat de presentatievaardigheden van leerlingen uit de vierde klas van het vwo tekortschieten. Presentatievaardigheden zijn volgens Dunbar, Brooks en Kubicka-Miller (2006) essentieel voor studenten in het hoger onderwijs en werknemers in hun werkomgeving. Een onderzoek dat kan helpen om de presentatievaardigheden onder middelbare scholieren te verbeteren, verschaft een meerwaarde voor de maatschappij in de vorm van beter voorbereide leerlingen. In dit huidige onderzoek wordt onderzocht in hoeverre verschillende soorten angst invloed uitoefenen op leerlingen van vwo4 bij het presenteren. De leerlingen in de bovenbouw worden voorbereid op het examen, het vervolgonderwijs en uiteindelijk het werkende leven. Het doel van dit onderzoek dient dus ook een maatschappelijke functie.

In dit onderzoek zullen wij in kaart brengen in hoeverre faalangst, sociale angst en groepsdruk door leerlingen van de vierde klas van het vwo ondervonden wordt bij presenteren. Door te bepalen in welke mate leerlingen door deze angsten gehinderd worden bij het presenteren, kunnen meerdere stappen (met mogelijke oplossingen) in de goede richting worden gezet: het geeft aan van welk type angst leerlingen last (of juist geen last) hebben bij het presenteren, waardoor het een prioriteit van behandeling (van de type angst) verschaft. Docenten kunnen van deze kennis gebruik maken bij het ondersteunen van leerlingen, die

angstig zijn voor presenteren. Daarnaast kan het meerdere vervolgonderzoeken inspireren en richting geven: mocht een bepaald type angst hoog scoren, dan kan een vervolgonderzoek zich daarop richten. Aangezien presenteren een belangrijke functie in de huidige maatschappij heeft, is het voorbereiden van leerlingen een belangrijke taak voor docenten. Aan de hand van de resultaten van dit onderzoek (en vervolgonderzoeken) hebben docenten een beter begrip van wat leerlingen hindert bij het presenteren en kunnen zodoende beter inspelen op de leerlingen. Uiteindelijk zal dit bijdragen aan het ontwikkelen van de presentatievaardigheden van leerlingen.

De typen angsten zijn gekozen aan de hand van de bestudeerde literatuur, zoals is terug te vinden in het theoretisch kader. In deze literatuur worden namelijk faalangst, groepsdruk en sociale angst gezien als bepalende factoren voor het presteren van leerlingen. Het feit dat deze angsten bepalend zijn, wordt verder uitgewerkt in het theoretische kader. Dit onderzoek zal dan niet alle factoren (waardoor het presentatieniveau verbeterd zou kunnen worden) aan bod kunnen laten komen, maar wel een kleine stap zetten in de probleemanalyse van presenteren.

Theoretisch kader

“I passionately believe that it is not just what you say that counts, it is also how you say it – that the success of your argument critically depends on your manner of presenting it.” - Alain de Botton, writer (Smith & Sodano, 2011).

Spreeken in het openbaar wordt beschreven als de grootste angst die individuen hebben in sociale omstandigheden. Furmark (1999) schrijft dat 77% van de bevolking heeft aangegeven angst te hebben om in het openbaar te spreken (Furmark, Tillfors, Everz, Marteinsdottir, Gefvert & Frederikson, 1999). Zelfs één derde van de 499 ondervraagden gaf aan dat zij buitengewoon veel angst ervaren als zij spreken in het openbaar (Stein, Walker & Forde, 1996). 17% van de ondervraagden was bang dat deze angst een grote invloed had op hun dagelijks leven tijdens sociaal contact, op school of op het werk (Smith & Sodano, 2011).

Deze cijfers zijn natuurlijk vrij algemeen en niet per definitie van toepassing op middelbare scholieren omdat de resultaten zijn gemeten onder de gehele bevolking. In dit onderzoek richten wij ons op middelbare scholieren uit de vierde klas van het vwo en zullen we onderzoeken welke angstfactoren hen hinderen bij het presenteren. Het feit dat veel mensen angst ervaren als zij spreken in het openbaar is voor ons de aanleiding om uit te zoeken in welke mate faalangst, onzekerheid, sociale angst en groepsdruk van invloed op het presentatiegedrag van vwo4-leerlingen.

In onderstaande tekst wordt beschreven welke inzichten de door ons bestuurd literatuur ons over faalangst, sociale angst en groepsdruk geeft. Als eerste is er aandacht voor faalangst.

Faalangst

Uit de literatuur die wij hebben bestudeerd over faalangst valt ons op dat deze literatuur zeer oplossingsgericht is. Er wordt niet of nauwelijks stilgestaan bij de oorzaken die ten grondslag liggen aan faalangst. Faalangstliteratuur biedt meteen 'handvaten om leerlingen te begeleiden'. Er wordt niet of nauwelijks ingegaan op de achterliggende oorzaken, om vervolgens vanuit dat perspectief een oplossing te zoeken. Als er wel gekeken wordt naar oorzaken, dan worden deze vaak gezocht in de richting van bijvoorbeeld hoogsensitiviteit of zelfs erfelijkheid (Prinsen, 2010).

In andere bronnen wordt enigszins aandacht besteed aan de achterliggende oorzaken van faalangst. Daarbij worden over het algemeen drie mogelijke oorzaken/voorwaarden onderscheiden (Ortho Pedagogisch Didactisch Centrum Zuidoost Drenthe, 2010, Faalangst). Allereerst moet het kind op een bepaalde manier ervaring hebben met daadwerkelijk falen. Falen op zich is geen reden tot het ontstaan van faalangst. Het is vervolgens van belang hoe gereageerd wordt op behaalde prestaties. Uitlachen, boos worden of het verkeerd interpreteren van de inspanningen van het kind kan zeer slechte gevolgen hebben. Dit geldt overigens ook voor het uitspreken van een goede hoop voor de toekomst: "Ik weet zeker dat je de volgende keer wel goede cijfers haalt." Deze verwachting voor de toekomst kan zeer beklemmend werken. Tot slot is er bij faalangstige kinderen sprake van een gebrek aan zelfvertrouwen. Een kind met zelfvertrouwen zal het falen immers als een incident beschouwen. Een kind dat gebrek aan zelfvertrouwen heeft zal het zien als een bevestiging van zijn onkunde. Er zijn drie indicatoren te onderscheiden die wijzen op faalangst: ervaringen met daadwerkelijk falen, 'onhandige' reacties op dat falen en het gebrek aan zelfvertrouwen (Ortho Pedagogisch Didactisch Centrum Zuidoost Drenthe, 2010, Faalangst).

Er zijn verschillende soorten faalangst te onderscheiden:

1. Cognitieve faalangst: angst voor het schoolse leren (kennisreproductie, vaardigheden toepassen, etc.). Kinderen zijn dan bang voor een negatieve beoordeling van die cognitieve prestatie.

2. Sociale faalangst (Nieuwenbroek, 2010): de angst om afgewezen of negatief beoordeeld te worden door groepen die belangrijk gevonden worden, bijvoorbeeld klasgenoten. Een indicator van sociale faalangst is angst voor de groep.
3. Motorische faalangst: angst bij het uitvoeren van fysieke handelingen, bijvoorbeeld tijdens gymnastiek. Deze vorm van faalangst is niet relevant voor ons onderzoek.

Tot slot dient opgemerkt te worden dat deze vormen van faalangst in allerlei mengvormen voor kunnen komen. Vanuit de faalangstliteratuur (Nieuwenbroek, 2010) zijn er een viertal indicatoren te destilleren die bruikbaar kunnen zijn voor ons onderzoek:

1. Ervaring met falen. Praktisch toegepast: denken leerlingen voordat zij een presentatie geven vaak terug aan een presentatie die zij in het verleden gegeven hebben, waarbij zij negatieve herinneringen hebben?
2. Ervaringen met negatieve reacties. Praktisch toegepast: ervaren leerlingen angst voor negatieve reacties op hun presenteren?
3. Gebrek aan zelfvertrouwen. Praktisch toegepast: zien leerlingen het presenteren als een bevestiging van hun onkunde?
4. Angst voor de groep. Praktisch toegepast: ervaren leerlingen angst voor de reactie van de groep op hun presentatie?

Bij het presenteren kunnen de indicatoren sterk naar voren komen: leerlingen met faalangst zijn bang voor (herhaalde) negatieve reacties op hun presenteren. De angst om te falen en de reacties daarop kunnen leerlingen met faalangst belemmeren bij hun presentatie vaardigheden.

De door ons bestuurde literatuur over faalangst heeft ons doen besluiten deze angst op te nemen in dit onderzoek. Naast faalangst hebben we ook sociale angst onderzocht. De gelezen literatuur over deze angst is hieronder opgenomen.

Sociale angst

Er is veel onderzoek gedaan naar kinderen met sociale angst. Over mensen met sociale angst wordt gezegd dat zij een gebrek aan sociale vaardigheden zouden hebben. Daarom worden er voor hen sociale vaardighedentrainingen aangeboden. (e.g., Bijstra & Jackson, 1999; Hayward, Varady, Albano, Thienemann, Henderson & Schatzberg, 2000; Spence, Donovan & Brechman-Toussaint, 2000). Uit ander onderzoek blijkt dat mensen met sociale angst geen

gebrek hebben aan adequate sociale vaardigheden. Zij denken echter wel dat zij hier in tekort schieten. Deze gedachtegang ondermijnt hun zelfvertrouwen in sociale situaties. (e.g., Clark & Wells, 1995; Rapee & Heimberg, 1997).

Uit onderzoek is gebleken dat kinderen die angst hebben voor sociale interactie hun sociale vaardigheden lager inschatten dan ze in werkelijkheid zijn. Ze denken dat ze nerveus overkomen tijdens sociale aangelegenheden (Cartwright et al., 2005). Onderzoek naar de sociale vaardigheden van sociaal angstige kinderen laat blijken dat leeftijdsgenoten haarfijn kunnen aangeven wie angstig zijn aan de hand van hun sociale vaardigheden. Kinderen van middelbare schoolleeftijd gaan veel om met leeftijdsgenoten. Hun sociale interactie is van grote invloed op hun zelfwaardering. Omdat leeftijdsgenoten zoveel inzicht hebben in de sociale vaardigheden van de sociaal angstige kinderen, worden zij negatief behandeld door leeftijdsgenoten (bijvoorbeeld door pesten). Hierdoor denken de sociaal angstige kinderen dat hun sociale vaardigheden tekortschieten, waardoor ze een lage zelfwaardering krijgen. Er is hier dus sprake van een vicieuze cirkel van gedachten en gedrag (Miers et al., 2010).

Wanneer deze sociale angst een stoornis wordt, spreken we van een sociale angststoornis of een fobie. Het wordt verondersteld dat individuen met een sociale fobie hun eigen prestaties negatief beoordelen in sociale situaties en dat deze negatieve beoordeling vooringenomen is. Het kan zijn dat ze hun gebrek aan sociale vaardigheden hierdoor overdrijven. Uit onderzoek blijkt dat alle sociaal angstige kinderen hun nerveuze optreden overschatten (Miers et al., 2009).

Presenteren is een vorm van sociale interactie, dus sociale angst kan een sterk belemmerend effect hebben op leerlingen bij het presenteren. Daarom moet sociale angst inbegrepen worden in dit onderzoek. De angst voor negatieve waardering van sociale vaardigheden kan op leerlingen met sociale angst een negatief effect hebben.

Ten slotte wordt groepsdruk als vorm van angst in dit onderzoek gebruikt. De volgende theoretische inzichten betreffende groepsdruk, zijn hieronder opgenomen.

Groepsdruk

Bij het presenteren zijn leerlingen vaak meer gericht op hun klasgenoten in het lokaal dan op hun eigen presentatie. Verondersteld wordt dat groepsdruk onder leeftijdsgenoten een belangrijk onderdeel is van de ontwikkeling van tieners. Groepsdruk is geen constant gegeven: het varieert per leeftijd, per geslacht, per groep, etc. Verder is groepsdruk sterk gelinkt aan sociaal gedrag, zowel op negatieve manier (aanzetten tot roken of drugsgebruik) als positieve manier (aanzetten tot hogere cijfers). Meerdere onderzoeken hebben dan ook multi-

interpreteerbare uitkomsten gekregen (e.g., Clasen, 1985; Brown, 1986). Het variabele karakter van groepsdruk maakt het lastig om te onderzoeken, maar desondanks zijn wetenschappers het er over eens dat groepsdruk een belangrijk onderdeel is in het leven van adolescenten.

Groepsdruk kan zowel negatieve als positieve bijwerkingen hebben. Veel onderzoek concentreert zich op de negatieve invloed van groepsdruk, zoals alcohol, drugsgebruik en roken. Leerlingen ontvangen sterke druk om meer tijd door te brengen met groepsgenoten dan om tijd te spenderen aan school of familie activiteiten (Brown, 1982).

Dit proces van groepsdruk werkt hierbij op twee manieren: het gevoel van druk dat leerlingen krijgen van de groep, maar ook de bereidheid op aan de groepsnorm te willen voldoen. Met de groepsdruk worden de normen van de groep (zowel op klas als sub klas niveau) overgedragen en volgehouden (Clasen, 1985). De groep put haar kracht uit de samenhang en de mate waarin de groepsnormen worden afgedwongen (Brown, 1986). Eén kant van groepsdruk is de negatieve invloed, die leerlingen op elkaar kunnen hebben, maar dit is niet het complete beeld van groepsdruk.

De positieve kant van groepsdruk is namelijk ook invloedrijk. Simpson (1962) gaf aan dat jongens eerder geneigd waren om beroepen met een hoge status na te streven wanneer leeftijdsgenoten dit aanmoedigden. Deze beïnvloeding werkte dus op een positieve manier. Het behalen van goede cijfers stond op de derde plek waarin de meeste druk ervaren werd. (Brown, 1982). Voor een compleet beeld van groepsdruk moeten ook de positieve factoren behandeld worden.

Zoals beschreven staat bij het onderdeel over sociale angst, worden leerlingen met angst voor sociale situaties of leerlingen met beperkte sociale vaardigheden, vaker negatiever behandeld door leeftijdsgenoten. Het gedrag van de klas is een bepalende factor bij het houden van een presentatie. Blöte (2010) heeft onderzoek gedaan naar het gedrag van klassen als reactie op de sociale vaardigheden van klasgenoten aan de hand van presentaties. Hierbij werd een duidelijk verband zichtbaar tussen sociale angst en negatieve responsen van klasgenoten. De factoren sociale angst en groepsdruk zijn hierdoor vanzelfsprekend nauw met elkaar verbonden. De correlatie tussen groepsdruk en sociale angst maakt het echter wel ingewikkelder om concrete conclusie te trekken: als er een uitspraak wordt gedaan over één factor, is de andere factor ook erbij inbegrepen.

Groepsdruk blijkt voor leerlingen een belangrijk onderdeel van de middelbare school. Wanneer presentaties gegeven worden, zullen leerlingen de mening van hun klasgenoten erg belangrijk vinden. Het wel of niet slagen van een presentatie is volgens deze onderzoeken sterk afhankelijk van de normen en waarden en invloed van de groep. Groepsdruk en het zich willen

vormen naar de groepsnorm is tevens noodzakelijk voor de ontwikkeling van adolescenten. De primaire manier om sociaal gedrag te leren is door middel van intieme persoonlijke relaties (Berten & van Rossem, 2011). Dit geldt dus ook voor presenteren: leerlingen kunnen van klasgenoten gedrag overnemen met betrekking tot presenteren. Onderzoek toont ook aan dat leerlingen eerder geneigd zijn het voorbeeld dan het gedrag van medeleerlingen te volgen in situaties die sociale interactie bevorderen en ondersteunen (Brown, 1986).

De eigenschappen van groepsdruk maken het lastig om concrete uitspraken te doen bij elk onderzoek naar groepsdruk. Groepsdruk komt in verschillende vormen, vindt plaats op verschillende manieren en varieert in intensiteit. Elke vorm van resultaten betreffende groepsdruk moet in een groter kader (sociale interactie, sociale angst, etc.) worden geplaatst om valide conclusies te kunnen trekken. Hier moet rekening mee worden gehouden bij het beoordelen van de resultaten van de onderzoeksmethode.

Presenteren kan gevoelens van angst voor groepsdruk oproepen bij leerlingen: uitsloerig gedrag in de vorm van een goede presentatie of complimenten van de docent kunnen negatieve reacties van andere klasgenoten oproepen, of een leerling kan angstig zijn om lager te scoren vergeleken met klasgenoten. De angst om buiten de groepsnorm te vallen, kan beperkend zijn voor de individuele leerling.

Conclusie theoretisch kader

Deze inzichten over faalangst, sociale angst en groepsdruk zijn van groot belang bij het analyseren van het gebrek aan kwaliteit van presenteren bij leerlingen. Hoewel niet alle leerlingen last hebben van angsten bij het presenteren, geeft dit onderzoek wel inzicht in de problematiek bij het presenteren. Presentaties vormen bij uitstek de gelegenheid waarbij leerlingen hun vaardigheden moeten laten zien aan de groep. Faalangst kan in dit opzicht grote invloed hebben op de kwaliteit van presenteren van leerlingen. Naast faalangst blijkt uit de door ons gelezen literatuur dat kinderen met angst voor sociale interactie hun sociale vaardigheden lager inschatten dan ze in werkelijkheid zijn (Cartwright et al., 2005). Hierdoor raken ze in een vicieuze cirkel van gedachten van lage zelfwaardering en gedrag (Miers et al., 2010). Zoals beschreven heeft groepsdruk invloed op het functioneren van leerlingen met betrekking tot interactie met elkaar en tot taken, zoals presenteren. Zodoende is het van belang dat zowel faalangst als sociale angst en groepsdruk onderzocht worden.

Het belang van de typen angsten is volgens ons valide. Alle drie de typen kunnen belemmerend werken op de leerlingen en het niveau van hun presenteren aantasten. Dit

onderzoek zal verder inventariseren in hoeverre leerlingen daadwerkelijk gehinderd worden door deze typen angsten.

Onderzoek aanpak

Onderzoeksvraag en onderzoeksfunctie

Naar aanleiding van de theorie en de resultaten van de enquêtes die zijn afgenomen bij vwo4-leerlingen van het CLV te Veenendaal, het NCLF te Elburg en De Breul in Zeist willen wij analyseren in hoeverre faalangst, sociale angst en groepsdruk aanwezig zijn bij het presenteren. Dit onderzoek heeft als doel deze vormen van angst in kaart te brengen, zodat middelbare scholieren kunnen worden geholpen bij het verbeteren van hun presentatievaardigheden. Dit onderzoek is zodoende beschrijvend van aard en we analyseren enquêtes. Het onderzoek zal de mate waarin angsten voorkomen bij leerlingen laten zien. Aan de hand van de resultaten van dit onderzoek kan een vervolgonderzoek met gebruik van interviews de kern van de problematiek aan het licht brengen. Ons onderzoek zal gebaseerd zijn op zowel literatuur als enquêtes met leerlingen waarbij wij onderzoeken welke angsten leerlingen ondervinden bij het presenteren. Onze onderzoeksvraag luidt dan ook:

In hoeverre is er bij leerlingen uit de vierde klas van het vwo sprake van angst bij het presenteren en welk type angst is dit?

De deelvragen hierbij zijn:

1. In hoeverre is er sprake van faalangst bij het presenteren van vwo4-leerlingen?
2. In hoeverre is er sprake van sociale angst bij het presenteren van vwo4-leerlingen?
3. In hoeverre is er sprake van groepsdruk bij het presenteren van vwo4-leerlingen?
4. In welke verhoudingen hebben sociale angst, faalangst en groepsdruk een negatieve invloed op het presenteren van vwo4-leerlingen?

Verwachtingen/Hypothesen

We verwachten dat leerlingen hun prestaties te laag inschatten omdat ze zenuwachtig zijn over hun sociale vaardigheden (e.g., Cartwright et al., 2005, Miers et al., 2010). Door (een lichte vorm van) faalangst en sociale angst belemmeren de leerlingen zichzelf bij hun presentatievaardigheden. Ook groepsdruk heeft een hinderende impact op het presenteren.

Leerlingen voelen een prestatiedruk en willen niet onderdoen voor de andere leerlingen (Jones, 2012).

Methode

Selectie respondenten

Er zijn enquêtes afgenomen bij leerlingen op het CLV te Veenendaal, het NCLF te Elburg en de Breul in Zeist. In totaal zijn er 70 leerlingen in de vierde klas van het vwo die de enquête hebben ingevuld. Wij hebben bewust gekozen voor leerlingen uit de bovenbouw omdat zij zich, na het doorlopen van de onderbouw, inmiddels ingeburgerd voelen op de school. Hierdoor is het uitgesloten dat bijvoorbeeld spanning vanwege een nieuwe omgeving en gewenning aan een nieuwe manier van lesgeven, van invloed zijn op het prestatieniveau. Daarnaast heeft de gemiddelde leerling bij het bereiken van de bovenbouw inmiddels de nodige presentatie-ervaring opgedaan. De specifieke keuze voor een vierde klas van het vwo is gemaakt vanuit praktische overwegingen: wij geven alle drie les aan deze klassen.

Onderzoeksmethoden

Voor dit onderzoek zijn enquêtes gemaakt voor 70 leerlingen van de vierde klas van het vwo. Dit onderzoek berustte op een minimale basis van 50 leerlingen. Er is gekozen voor enquêtes om de verschillende soorten angst te kunnen inventariseren ten behoeve van kwantitatief onderzoek. De enquête is twee weken voor de afname getest bij twee personen. Één van hen was jaren geleden getest op faalangst. Uit haar resultaten van de enquête kwam naar voren dat ze soms tot regelmatig (3,58) last had van faalangst, soms (2,8) last had van groepsdruk en er nooit sprake was van sociale angst. Naar aanleiding van deze testafname is de zin 'Als ik presenteer voel ik mij plezierig en opgewonden' veranderd in 'Als ik presenteer heb ik plezier' vanwege het taalgebruik.

De enquêtes zijn door drie klassen in stilte ingevuld, aan het begin van de les. De enquêtes zijn anoniem afgenomen. De uitkomsten zijn gemeten door een scoringsmodel. De vragen uit de enquêtes zijn gekoppeld aan de verschillende factoren, te weten: faalangst (factor 1), plezier bij spreken (factor 2) met enthousiasme bij spreken (factor 2.1) en zelfvertrouwen bij spreken (factor 2.2), sociale angst (factor 3) en groepsdruk (factor 4). Hierdoor kan door middel van een optelsom het gemiddelde per factor (faalangst, sociale angst en groepsdruk) berekend worden. De factoren faalangst, sociale angst en groepsdruk zijn gekozen op basis van de wetenschappelijke literatuur: dit is te lezen in het theoretisch kader. Er is gekozen voor de toevoeging van de factor plezier bij spreken (factor 2), omdat het ontbreken hiervan gezien kan

worden als een indicator van angst. Dit geldt zeker voor het ontbreken van de factor zelfvertrouwen (factor 2.2.)

Instrumenten

De enquête is gebaseerd op bestaande enquêtes die sociale angst, faalangst en groepsdruk meten en is aangevuld met vragen uit eigen interpretatie. Wij gebruiken van elke enquête een x aantal vragen en passen die toe op het presenteren. De combinatie van de enquêtes geeft ons een beeld in hoeverre die factoren meespelen bij de leerlingen.

Gedragspsychologen Robert Topman en Wim Kleijn hebben een vragenlijst opgesteld waarmee onderzocht kan worden in hoeverre mensen angst hebben voor het spreken voor groepen. Deze lijst wordt deels gebruikt in onze enquête, namelijk: vraag 1-23 van bijlage 1. De vragenlijst van Topman en Kleijn (1996) richt zich op twee aspecten, te weten:

1. Angst voor spreken voor groepen.
2. Plezier in spreken voor groepen
 - 2.1. gretigheid/enthousiasme
 - 2.2. zelfvertrouwen dit aan te kunnen (Topman & Kleijn, 1996)

Uit het theoretisch kader is gebleken dat er een aantal indicatoren is van faalangst, namelijk:

- ervaringen met falen en negatieve reacties
- angst voor falen en negatieve reacties
- gebrek aan zelfvertrouwen
- angst voor de groep

Deze vier indicatoren zijn gebruikt om de vragen die gericht zijn op faalangst te selecteren voor de enquête. Vooral factor 1 (faalangst) en factor 2.2 (zelfvertrouwen) komen goed overeen met de indicatoren die naar voren kwamen in het theoretisch kader.

Voor het selecteren van vragen die gericht zijn op faalangst (factor 1) is vooral gekeken naar de formulering. Aangezien angst voor de groep een indicatie is van faalangst, komt deze angst voor de groep dan ook duidelijk naar voren in de formulering van de geselecteerde vragen. Een voorbeeld hiervan is vraag 2 (Als ik voor de groep spreek, dan ben ik bang dat ik in paniek raak). Daarnaast zijn er vragen die een duidelijke overeenkomst vertoonden met andere indicator van faalangst zoals angst voor falen en negatieve reacties. Een voorbeeld hiervan is vraag 7 (Als ik presenteer, ben ik bang dat ik blunders maak). Zie bijlage 1 voor de lijst met vragen per factor.

Ook bij het selecteren van vragen die gericht zijn op enthousiasme (factor 2.1) en zelfvertrouwen (factor 2.2) is gekeken naar de formulering. Deze selectie van vragen behoeft minder toelichting, aangezien er minder indicatoren zijn in vergelijking met de indicatoren voor faalangst (factor 1). Een voorbeeld van een vraag gericht op enthousiasme is vraag 15 (Als ik presenteer, heb ik plezier). Een voorbeeld van een vraag gericht op zelfvertrouwen is vraag 4 (Ik kan het best aan om voor een groep te spreken).

De vragen 24 tot en met 41 (zie bijlage 1) van de vragenlijst is afkomstig van La Greca en Lopez (La Greca & Lopez, 1998). Het onderzoek van La Greca en Lopez heeft vragen geformuleerd op basis van groepsdruk. Vanwege de betrouwbaarheid van La Greca en Lopez als onderzoekers zijn deze vragen overgenomen, met enkel de vertaling vanuit het Engels als verandering.

In de enquête zijn maar vier vragen gericht op sociale angst (41-44 in bijlage 1). Het is dus met een minder grote mate van zekerheid te zeggen dat de uitkomst van deze factor dezelfde betrouwbaarheid heeft als de andere factoren. Deze vragen zijn gebaseerd op de sociale interactie die beschreven wordt in het theoretisch kader.

De vragen in de enquête van dit onderzoek zijn gemeten door middel van de scores 1 (nooit), 2 (zelden), 3 (soms), 4 (regelmatig), 5 (altijd).

Beperkingen

Uit dit onderzoek kunnen geen conclusies worden getrokken die betrekking hebben op het hele onderwijssysteem. Het onderzoek kan dan ook alleen gebruikt worden om uitspraken te doen over de leerlingen uit deze drie specifieke klassen. Het onderzoek zou meer zeggingskracht hebben als de enquête was verspreid over meerdere klassen van de drie scholen; op deze manier zou de uitslag meer representatief zijn voor de drie scholen. Door de enquête af te nemen in meerdere klassen op een groot aantal scholen zou de zeggingskracht verder vergroot kunnen worden. Op dit moment is de zeggingskracht van het onderzoek dus nog beperkt. Eventueel vervolgonderzoek zou dit kunnen vergroten.

Het onderzoek heeft nog een aantal beperkingen. De enquêtes zijn gehouden onder vwo-4 leerlingen, dus niet alle leeftijden of alle leerstromen komen aan bod. Ons onderzoek concentreert zich op een specifieke groep om zodoende eenduidige gegevens te kunnen analyseren. Het is geen grootschalig onderzoek: de enquêtes zijn gehouden onder drie klassen met een totaal van zeventig leerlingen. Daarnaast kan, zoals hierboven al vermeld, met behulp van een enquête, niet diep worden ingegaan op de ervaringen van leerlingen. Ons onderzoek is zodoende beschrijvend van aard. Het nadeel en gebrek van de enquête is dat we niet door

kunnen vragen bij een gegeven antwoord en we hierdoor niet kunnen achterhalen waarom de leerlingen aangeven een bepaalde mate van angst te hebben.

Ook inventariseert de enquête maar een klein aantal factoren dat de kern vormt van het probleem bij presenteren. De enquête is gehouden onder 70 leerlingen van drie verschillende scholen. Dit geeft een beperkt beeld en voor verder onderzoek zal dit aantal uitgebreid moeten worden.

Het feit dat het onderzoek beschrijvend van aard is, belemmert echter niet de relevantie van dit onderzoek. Het biedt juist vervolgmogelijkheden om dit thema verder te onderzoeken aan de hand van de bevindingen. Alle factoren die onderzocht worden in dit onderzoek kunnen op meerdere manieren vervolgstudies genereren. Dit onderzoek kan een helpende functie dienen om problemen bij presenteren beter bespreekbaar te maken en nieuwe onderzoeken te ondersteunen. Huidige studies en artikelen zijn namelijk gelimiteerd betreffende angsten onder leerlingen bij presenteren. Dit probleem zal verder worden besproken bij de discussie.

Resultaten

De uitslag van de enquêtes bij het CLV te Veenendaal, het NCLF te Elburg en de Breul te Zeist is hieronder opgenomen als tabel 1. In deze tabel is beschreven welke scores de vragen (zie bijlage 2) hebben. De in totaal 70 personen van het CLV, het NCLF en de Breul hebben het getal 1 (nooit), 2 (zelden), 3 (soms), 4 (regelmatig) of 5 (altijd) ingevuld. Het aantal keer dat een score is ingevuld, staat beschreven in de tabel. Het totaal aantal punten per vraag staat als laatste benoemd in de tabel. Dit totaalaantal is per vraag tot stand gekomen door de som: (aantal keer score 1 ingevuld*1)+(aantal keer score 2 ingevuld*2)+(aantal keer score 3 ingevuld*3)+(aantal keer score 4 ingevuld*4)+(aantal keer score 8 ingevuld*5).

Tabel 1. Score per vraag

Vraag nummer	1	2	3	4	5	totaal aantal personen	totaal aantal punten
1	14	23	18	7	8	70	182
2	9	11	31	15	4	70	204

3	1	4	18	24	23	70	274
4	11	26	16	12	5	70	184
5	10	20	20	13	7	70	197
6	37	21	7	4	1	70	121
7	15	23	12	12	8	70	185
8	31	19	14	3	3	70	138
9	24	26	17	3	0	70	139
10	2	3	13	37	15	70	270
11	6	16	28	17	3	70	205
12	4	16	24	15	11	70	223
13	51	12	6	1	0	70	97
14	57	11	2	0	0	70	85
15	19	23	13	9	6	70	170
16	63	4	2	1	0	70	81
17	45	16	6	3	0	70	107
18	10	18	25	11	6	70	195
19	9	24	22	12	3	70	186
20	27	27	11	5	0	70	134
21	25	29	13	3	0	70	134
22	35	22	7	5	1	70	125
23	34	13	13	7	3	70	142
24	18	23	10	12	7	70	177
25	30	24	7	8	1	70	136
26	63	7	0	0	0	70	77
27	41	20	6	1	2	70	113
28	46	16	2	6	0	70	108
29	9	15	31	10	5	70	197
30	56	10	4	0	0	70	88

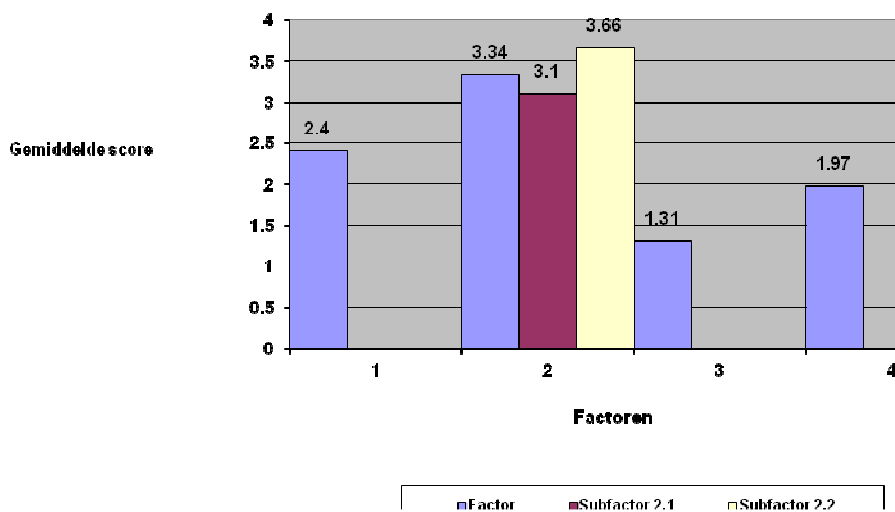
31	2	5	14	31	18	70	268
32	61	7	2	0	0	70	81
33	4	10	26	22	8	70	230
34	2	11	19	23	15	70	248
35	50	14	6	0	0	70	96
36	25	19	15	11	0	70	152
37	15	25	18	9	3	70	170
38	1	14	24	20	11	70	236
39	1	9	12	37	11	70	258
40	46	14	8	2	0	70	106
41	52	10	6	2	0	70	98
42	14	18	22	9	7	70	187
43	54	12	4	0	0	70	90
44	50	14	5	0	1	70	98

Elke factor (faalangst, sociale angst en groepsdruk) kan berekend worden door de vragen die over de factor gaan op te tellen en te delen door het aantal respondenten. De gemiddelde scores hiervan zijn weergegeven in tabel 2.

Tabel 2. Scores van de vragen per factor

Factoren	Score
factor 1 (faalangst)	2,40
factor 2.1 (enthousiasme)	3,10
factor 2.2 (zelfvertrouwen)	3,66
factor 2 (plezier)	3,34
factor 3 (sociale angst)	1,31
factor 4 (groepsdruk)	1,97

Angsten

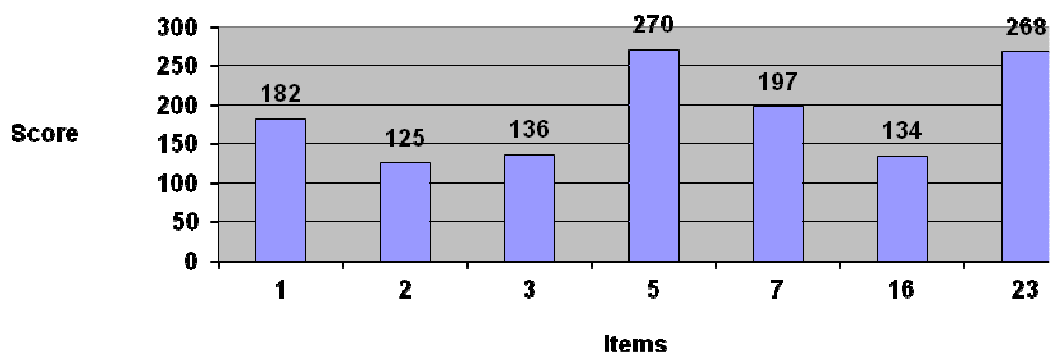

Figuur 1. Staafdiagram gemiddelde score per factor

Tabel 2 en figuur 1 laten zien dat het gemiddelde van de 70 leerlingen een 2,4 voor de factor ‘angst bij spreken voor groepen’ is. Factor 2, ‘plezier bij spreken voor groepen’ met een score van 3,3 kan opgedeeld worden in factor 2.1, ‘enthousiasme bij spreken voor groepen’ met 3,1, en factor 2.2, ‘zelfvertrouwen bij spreken voor groepen’ met 3,7. Factor 3 geeft de sociale angst weer met een gemiddelde van 1,3 bij de 70 leerlingen uit vwo4. Factor 4 heeft tenslotte een score van 2,0, wat het gemiddeld van ‘groepsdruk’ aangeeft. Per deelvraag kan uit deze gegevens worden opgemaakt welke resultaten de enquête heeft opgebracht.

Resultaten betreffende faalangst

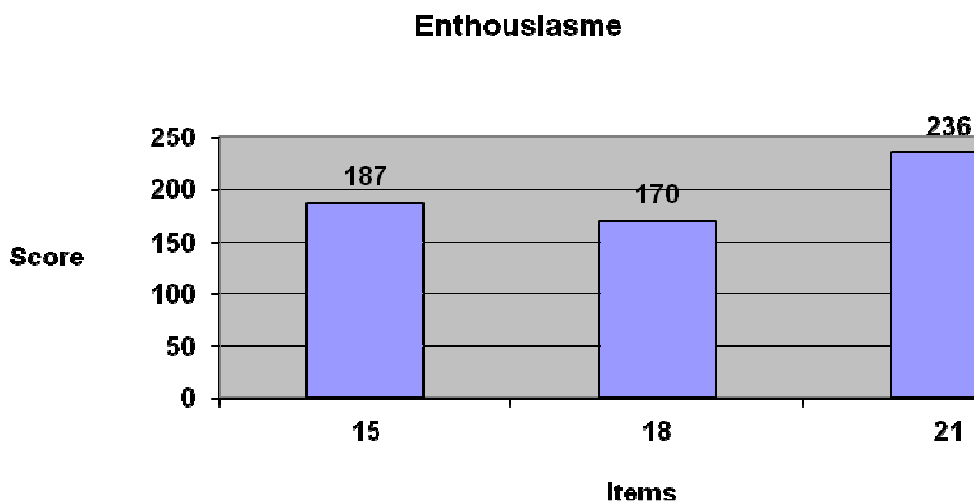
Faalangst

Figuur 2. Score faalangst per item

De X-as correspondeert met de vragen over faalangst (factor 1) zoals in bijlage 1. De vragen gericht op faalangst hebben een gemiddelde score van 2,40. Leerlingen ervaren gemiddeld dus zelden tot soms faalangst bij het presenteren. Bij de waardering van de vragen is het van belang dat vragen positief of negatief gesteld kunnen worden. Een voorbeeld hiervan is item 23 (Als ik voor een groep sta, kan ik over het algemeen zeggen wat ik wil). De score van deze vraag is relatief hoog, 268 van de maximaal 350 punten. Bij deze manier van vraagstellen is een hoge uitslag echter wenselijk. Dit is anders voor item 16 (Als ik presenteer, ben ik bang dat ik mijzelf belachelijk maak). Bij deze vraag is juist een lage score wenselijk.

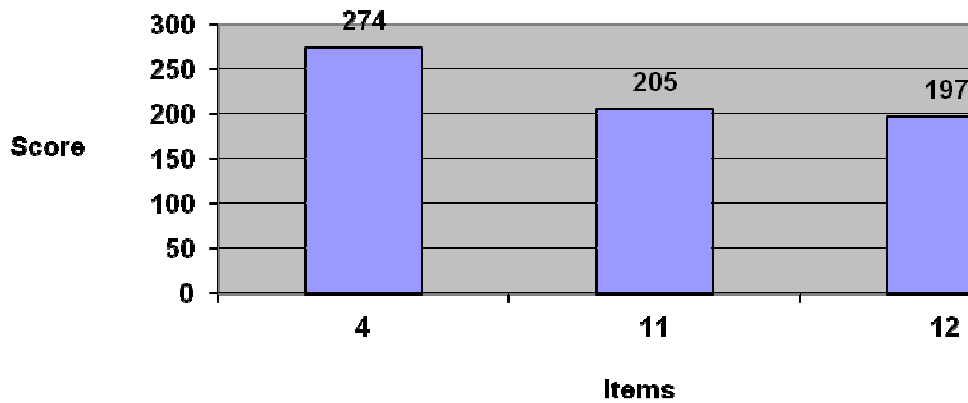
De positief gestelde vragen hebben een relatief hoge score en de negatief gestelde vragen hebben een relatief lage score. Dit is de verklaring voor het feit dat de scores per vraag ver uit elkaar liggen (zie bovenstaande tabel). De gemiddelde leerling is niet bang dat hij/ zij in paniek raakt wanneer hij/zij voor een groep spreekt. Deze vraag (item 2) heeft de laagste score van 125 van 350. De hoogste score is behaald bij item 5 (Als ik voor een groep spreek, dan kijk in naar de groep en probeer contact te maken). Eerdergenoemd item 23 (Als ik voor een groep sta, kan ik over het algemene zeggen wat ik wil), scoorde eveneens zeer hoog.

Figuur 3. Score enthousiasme per item

Item 18 (ik vind het onaangenaam om te presenteren) scoort bij factor 2.1 (Enthousiasme bij het spreken voor groepen) het laagst: 170 van 350. De hoogste score is behaald bij item 21 (Als ik presenteer, ben ik enthousiast): 236 van 350.

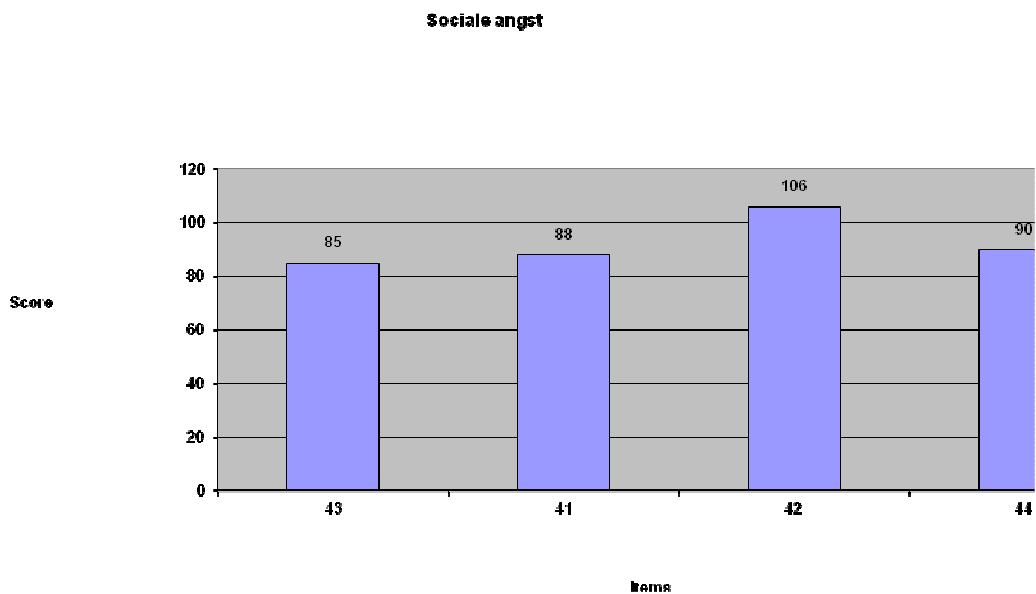
Zelfvertrouwen

Figuur 4. Score zelfvertrouwen per item

Item 12 (ik vind het plezierig om voor een groep te spreken) scoort het laagst bij factor 2.2 (Zelfvertrouwen bij het spreken voor groepen): 197 van 350. Item 4 (Ik kan het best aan om voor een groep te spreken) scoort het hoogst: 274 van 350.

Resultaten betreffende sociale angst

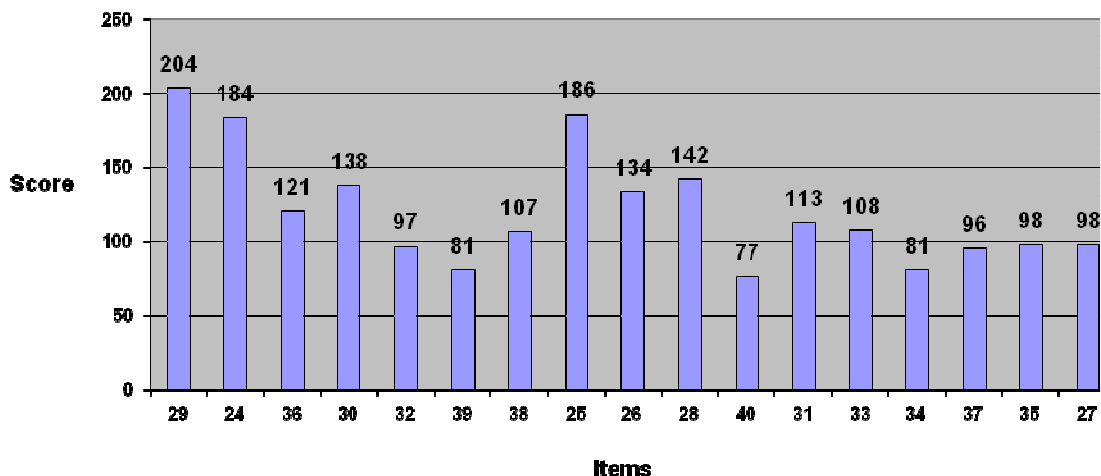

Figuur 5. Score sociale angst per item

De sociale angst wordt in de enquête aangegeven met factor 3. De X-as correspondeert met de vragen over sociale angst zoals in bijlage 1. De score van sociale angst is 1,31, een score tussen 1 (nooit) en 2 (zelden). Vragen die de sociale angst meten beschrijven de sociale interactie met klasgenoten. De vragen beschrijven het spreken met, aankijken van, praten met en aanspreken van klasgenoten. In figuur 3 is te zien welke score de verschillende items hadden nadat de 70 leerlingen van het CLV, het NCLF en de Breul het hebben ingevuld. De hoogste score (106 van de maximaal 350 punten) werd behaald bij vraag 42: ‘Wanneer ik een presentatie heb gehouden, kijk ik mijn klasgenoten zo weinig mogelijk aan.’ Ondanks de hoogste score van de vragen die sociale angst meten, beantwoordden 46 van de 70 leerlingen deze vraag met ‘nooit’. De laagste score (85 van de maximaal 350 punten) werd gescoord bij vraag 43: ‘Nadat ik een presentatie heb gehouden, praat ik zo weinig mogelijk met klasgenoten.’ Bij deze vraag van de vragen die sociale angst meten, gaf het grootste aantal leerlingen de score ‘nooit’ aan: maar liefst 57 van de 70.

Resultaten betreffende groepsdruk

Groepsdruk

Figuur 6. Score groepsdruk per item.

De X-as correspondeert met de vragen over faalangst (factor 1) zoals in bijlage 1. Zoals in het theoretisch kader is aangegeven, kan groepsdruk op meerdere manieren werken, zowel positief als negatief. Aan de hand van de verzamelde data zijn de verschillende vragen over groepsdruk met elkaar vergeleken om uitspraken te rechtvaardigen. De basis hiervoor zijn de

resultaten zoals hierboven vermeld in figuur 6. In figuur 6 is per vraag vermeld hoe hoog het totale puntenaantal lag voor elke vraag. De vragen over groepsdruk zijn in figuur 6 aangegeven met de gegeven aantal punten door de leerlingen en correleert met bijlage 1.

Met een score van 2,0 (1,96), zoals te zien is in figuur 1, kan factor 4 (groepsdruk) omschreven worden als een beperkte invloed op leerlingen tijdens presenteren. Uit de zeventien vragen over groepsdruk krijgen dertien vragen score 1 als meest gekozen antwoord. Een vraag als “Ik ben bang dat ik gepest word voor wat ik doe tijdens een presentatie” krijgt van de zeventig deelnemers zestig keer score 1 toe bedeed. Dit lijkt een indicatie dat groepsdruk (in de vorm zoals ze in deze enquête staan) weinig tot geen invloed heeft. De vragen die negatieve uitingen vanuit de klas tijdens of na een presentatie betreffen, zoals de vragen 36, 32, 38, 31, 33, 34, 37 en 35 krijgen voornamelijk score 1 toegekend.

Toch is enige invloed te ontwaren in de vragen 30, 25 en 28. Deze drie vragen krijgen het hoogst aantal toegekende punten (138, 186 en 142) van de negatieve vragen over groepsdruk. Deze drie vragen betreffen de vraag over de angst voor wat klasgenoten op persoonlijk niveau denken van leerling, die presenteert en twee vragen over zenuwachtige gevoelens tijdens het presenteren. Hoewel de score nog steeds op twee blijft steken, scoren deze twee vragen hoger dan andere negatief geladen vragen over groepsdruk. Vraag 25 eindigt daarbij het hoogste, met een score van 2,66.

De resterende vragen betreffen de vragen over het presteren tijdens een presentatie en moeten op een andere manier uitgelegd worden. Het gaat hier om de vragen 29, 24, 39 en 40. Bij de vragen 29 en 24 stond de vergelijking van prestaties centraal. Leerlingen vergeleken hun prestatie met die van anderen en gaven aan deze vragen een hogere score (2,91 en 2,63). In vergelijking met de negatieve vragen over groepsdruk scoren deze twee vragen relatief hoog. Dit lijkt te suggereren dat leerlingen juist door groepsdruk beter willen presteren. Deze uitspraak lijkt te worden versterkt door het te combineren met de vragen 39 en 40. Deze vragen betreffen het minder willen presteren om zodoende niet belachelijk gemaakt te worden. Deze vragen kregen een score 1,16 en 1,1.

Conclusie resultaten betreffende faalangst, sociale angst en groepsdruk

Bovenstaande gegevens geven inzicht in de aanwezigheid van de factoren faalangst, sociale angst en groepsdruk bij het presenteren van drie vwo4-klassen op het NCLF, het CLV en de Breul. Zoals al aangegeven bij de resultaten, ervaren de leerlingen zelden tot soms angst bij het presenteren (factor 1). Dat is dan ook de belangrijkste conclusie betreffende faalangst. Daarbij komt dat leerlingen soms tot vaak zelfvertrouwen hebben bij het spreken voor groepen

(een score van 3,7 voor factor 2.2). De vragen gericht op enthousiasme scoren gemiddeld iets lager: een 3.1 (factor 2.1: enthousiasme bij het spreken voor groepen).

Hieruit kan geconcludeerd worden dat de onderzochte leerlingen bij het presenteren zelden tot soms gehinderd zullen worden door faalangst. De leerlingen zijn gemiddeld gezien overtuigd van hun eigen kunnen en hebben dan ook relatief veel zelfvertrouwen. Dit betekent echter niet dat ze met evenveel plezier als zelfvertrouwen hun presentaties tegemoet zien. Er van overtuigd zijn dat je iets kunt, betekent niet automatisch dat je het vervolgens ook leuk vindt om te doen, blijkt uit de resultaten: leerlingen ervaren namelijk iets minder plezier dan zelfvertrouwen bij het presenteren.

De sociale vaardigheden die nodig zijn voor het spreken met, aankijken van, praten met en aanspreken van klasgenoten, zouden volgens wetenschappers Bijstra & Jackson (1999), Hayward et al. (2000), Spence, Donovan & Brechmann-Toussaint (2000) bij sociaal angstige mensen niet aanwezig zijn. Andere onderzoekers, zoals Clark & Wells (1995) en Rapee & Heimberg (1997), delen deze visie niet maar geven aan dat sociaal angstige mensen denken dat zij tekortschieten in sociale vaardigheden. Dit onderzoek geeft geen uitsluiting over het wel of niet daadwerkelijk aanwezig zijn van sociale vaardigheden. Het geeft alleen weer dat 70 leerlingen van vwo4 aangeven dat zij gemiddeld nooit tot zelden 'zo weinig mogelijk' gebruik maken van sociale vaardigheden zoals aankijken en spreken met klasgenoten voor, tijdens en na een presentatie. Vanuit de literatuur kan hier uit worden opgemaakt dat de leerlingen zelden tot nooit last hebben van sociale angst bij presenteren.

De resultaten betreffende groepsdruk geven wisselende uitkomsten weer. Aan de ene kant scoren de negatieve manifestaties van groepsdruk laag, met als hoogste score de vraag of leerlingen zenuwachtig worden van de aanwezigheid van klasgenoten. De angst voor negatieve uitingen van groepsdruk lijkt dus laag te zijn onder vwo-4 leerlingen. Aan de andere kant zijn er de vragen over groepsdruk die het willen presteren door groepsdruk laten zien. Hier komt naar voren dat de vragen over de wil om wél te presteren een hogere score krijgen dan de vragen over het minder gaan presteren door groepsdruk. Het lijkt dus dat de leerlingen niet minder willen presteren, maar zichzelf juist vergelijken met klasgenoten om hun prestaties te verbeteren. Over het algemeen kan dus gesteld worden dat de angst voor groepsdruk wel bestaat (onder andere in de vorm van zenuwachtigheid), maar leerlingen juist aanzet om goed te presteren bij een presentatie. Dit kan echter nog steeds een vorm van angst betekenen: leerlingen kunnen de angst door groepsdruk hebben dat ze te kort schieten in hun prestaties. Dit zou met behulp van interviews beter belicht moeten worden.

Bovenstaande resultaten geven weer in hoeverre de afzonderlijke factoren bij leerlingen aanwezig zijn bij spreken voor groepen. Het is met deze beperkte gegevens niet mogelijk om een uitspraak te doen over het aandeel van deze factoren in het brede spectrum van mogelijke oorzaken waarom het niveau van presenteren laag is. Er is verder onderzoek nodig om te bepalen waarom deze 70 leerlingen van de drie onderzochte scholen een score van 3,7 bij 'zelfvertrouwen bij spreken voor groepen' aangeven, maar een score van 3,1 bij 'enthousiasme bij spreken voor groepen'. Ook is het met dit onderzoek niet mogelijk om te achterhalen waarom de angst voor spreken voor groepen gescoord wordt met een 2,4 (zelden tot soms), terwijl er toch ook soms tot regelmatig plezier wordt beleefd bij presenteren. En hoewel er nooit tot zelden (1,3) sprake is van sociale angst, is er toch zelden (2,0) groepsdruk. Door middel van verder onderzoek zullen de verhoudingen tussen de factoren onderzocht moeten worden.

Tussen groepsdruk en sociale angst bestaat een natuurlijke connectie: het bewaren van de groepsnorm kan de angst van leerlingen voeden om buiten de norm te vallen. Dit geldt ook voor presenteren. Hoewel de indruk wordt gewekt dat groepsdruk juist een positief, in plaats van een negatief, effect lijkt af te dwingen onder leerlingen, kan dit ook betekenen dat leerlingen angst (of sociale angst) ervaren dat hun presentatievaardigheden niet toereikend genoeg zijn om de norm te halen. Zoals al beschreven bij het theoretisch kader bestaat er een verband tussen sociale angst en groepsdruk bij presenteren (Blöte 2010). Deze mogelijkheid geldt niet alleen voor sociaal angstige leerlingen of leerlingen met faalangst, maar betreft alle leerlingen. Het is echter buiten het bereik van dit onderzoek om de diepte in te kunnen gaan met afzonderlijke vormen van angst. Om een gedetailleerd beeld te krijgen zouden interviews noodzakelijk zijn. Verder onderzoek is nodig.

Discussie

Het onderwerp van dit onderzoek heeft een bijzondere positie binnen de aanwezige literatuur. De literatuur concentreert zich namelijk op afzonderlijk gespecialiseerde velden. Aan de ene kant bestaat er literatuur om leerlingen en of studenten te helpen bij het verbeteren van hun presentatievaardigheden. Deze literatuur is zeer algemeen, oplossingsgericht en besteedt weinig aandacht aan de interne omstandigheden van een leerling. Aan de andere kant bevindt zich de literatuur betreffende leerlingen met sociale 'stoornissen'. Leerlingen met faalangst of angst voor communicatie staan hierin centraal. De sociale situatie van alle leerlingen, de algemene situatie (hun moeite met presenteren en/of angst voor presenteren) valt vaak buiten de onderzoeksliteratuur. In de literatuur worden leerlingen, die enkel bang zijn voor presenteren,

ondergebracht bij leerlingen met faalangst of sociale angst (Blöte, 2009, p. 305). Hierbij komt een groot aantal leerlingen in een zwart-wit beeld terecht, aangezien ook 'normale' leerlingen kunnen kampen met angst voor presenteren zonder een sociaal angstige stoornis te hebben. Dit onderscheid tussen leerlingen is belangrijk om te maken: de verschillen kunnen namelijk zo groot zijn dat er lichamelijke manifestaties meetbaar zijn in de vorm van een duidelijk meetbaar verschil in hartritme tussen leerlingen tijdens een spreekbeurt (Blöte, 2009, p. 306). Daarom is het bespreekbaar maken van presentatievaardigheden en alles wat leerlingen daarin beïnvloedt van belang. Hierbij draait het niet alleen om generaliserende hulpboeken of 'probleemgevallen', maar ook om leerlingen in het algemeen en hoe iedereen geholpen kan worden door onderzoek naar factoren bij het presenteren door leerlingen.

Dit onderzoek kan niet alles belichten: daarvoor is het onderwerp te kolossaal. Het is niet binnen één onderzoek te vatten. Dit onderzoek is verder beperkt door het feit dat het zich enkel heeft gericht op vwo-4 leerlingen uit drie scholen. Verschillende leeftijden of een verschillend niveau van leerlingen, kunnen andere resultaten opbrengen. Wat dit onderzoek wel heeft gedaan, is dat het zich heeft gericht op alle leerlingen en het beschrijven van meerdere soorten angsten, die een negatieve invloed kunnen uitoefenen op het presenteren van leerlingen. Dit onderzoek heeft een stap gezet om de presentatievaardigheden onder middelbare scholieren te verbeteren. De beschikbare literatuur is, ondanks de hierboven beschreven kanttekeningen, toegepast om het onderzoek aan te scherpen. Feit blijft echter dat de literatuur niet toereikend is en er ook genoeg onderzoek te doen blijft.

Het gebrek aan literatuur over angsten bij presenteren is een belangrijk gegeven voor het onderwijs. Ons onderzoek richt zich niet op kinderen met angststoornissen, maar op een doorsnee klas met lichte angsten voor het presenteren. Het is in onze ogen belangrijk dat docenten op de hoogte zijn van de grond van deze angsten zodat ze hun opdracht hier op kunnen aanpassen. Bij de uitleg van de presentatie kunnen ze bijvoorbeeld rekening houden met de uitkomsten over faalangst. Uit de resultaten bleek dat leerlingen van vwo4 gemiddeld soms tot regelmatig plezier en zelfvertrouwen ervaren bij presenteren. Wanneer een leraar hier de nadruk op legt, zou het kunnen zijn dat de angsten afnemen. Hier is echter verder (praktijk)onderzoek voor nodig.

Daarnaast is het volgens ons belangrijk dat de leraar in de klas aandacht besteedt aan de door ons onderzochte angsten. Niet expliciet door dit te benoemen, maar door regelmatig vertrouwen uit te spreken in het individu en de groep. Deze methode is door de auteurs reeds toegepast bij faalangstige kinderen. Uit de literatuur blijkt een verband tussen sociale angst en groepsdruk (Blöte 2010), waardoor klassikale aandacht voor sociale vaardigheden niet

misplaatst is (e.g., Bijstra & Jackson, 1999; Hayward, Varady, Albano, Thienemann, Henderson & Schatzberg, 2000; Spence, Donovan & Brechman-Toussaint, 2000). Dit kan bijvoorbeeld bewerkstelligd worden door geleide groepsopdrachten.

De hoop bestaat dan ook sterk dat er in de toekomst meer onderzoek zal plaatsvinden om alle aspecten van het presentatieniveau van leerlingen te onderzoeken. Dit kan een diepgaandere analyse van de angstfactoren behelzen, maar ook aspecten waar dit onderzoek weinig tot geen aandacht aan heeft kunnen besteden, zoals de invloed van schoolmanagement, een structurele aanpak van het bijbrengen van presentatievaardigheden of de manier waarop leerlingen feedback krijgen op hun presentatie. De feedback kan namelijk ook weer gekoppeld zijn aan het ondervinden van angst: een beoordeling, ook van een leraar, blijft een bron van angst voor leerlingen. Kortom, de mogelijkheden om dit onderzoek verder uit te breiden zijn veelvuldig aanwezig.

Voor dat eventuele vervolgonderzoek hebben wij een aantal suggesties, met name als het gaat om de vragen die gebruikt zijn in de enquête. Als eerste is het aantal vragen per factor (faalangst, sociale angst en groepsdruk) onevenredig verdeeld. Bij verder vervolgonderzoek zouden wij deze ongelijkheid rechttrekken. Daarnaast zouden wij er niet weer voor kiezen om de tweede factor plezier (onderverdeeld in 2.1 enthousiasme en 2.2 zelfvertrouwen) apart op te nemen in de resultatenlijst. Immers, er werden drie soorten angst onderzocht, maar er zijn vier factoren gemeten als uitkomst van de enquête. Wij zijn er ons van bewust dat dit verwarrend is voor de lezer. Factor twee is onderzocht om zo een beter beeld te krijgen van de aanwezigheid van de eerste factor, faalangst. In een volgend onderzoek zouden wij de resultaten van factor twee dan ook niet meer apart vermelden, maar op laten gaan in de eerste factor, faalangst.

De vragen zijn onderscheidend genoeg om het aandeel in faalangst, sociale angst en groepsdruk te rechtvaardigen. Voor de lezer van het PGO-artikel kan het onderscheid echter onvoldoende duidelijk zijn. Voor een volgende keer is het belangrijk om dat onderscheid wel duidelijk toe te lichten. Het is duidelijk dat er voldoende suggesties zijn om het huidig onderzoek in een vervolgonderzoek te verbeteren en uit te breiden.

Reflectie

Dit onderzoek is tot stand gekomen met hulp van onze begeleider, Jolanda Suijker, het CLV, NCLF en de Breul en onze begeleiders aldaar. Als drie historici hebben we veel kennis opgedaan over sociaalwetenschappelijk onderzoek en de gevolgen hiervan in onze eigen onderwijspraktijk opgemerkt. Al tijdens het onderzoek zijn we meer stil gaan staan bij de

angsten die kinderen ervaren in de klas. Door deze praktijkrelevantie en de feedback van de begeleiders hebben we tijdens de onderzoeksperiode steeds keuzes gemaakt die dit onderzoek zijn uiteindelijke vorm hebben gegeven. Het is in onze ogen erg belangrijk om als docent steeds op de hoogte te blijven van de achtergronden van de onderwijspraktijk zodat de docent door middel van kennis zijn keuzes in het onderwijs kan funderen.

Literatuur

Artikelen

Berten, H., & Van Rossem, R., (2011). Mechanisms of peer influence among adolescents: cohesion versus structural equivalence. *Sociological Perspectives*, 54, 183-204.

Blöte, Anke W., Duvekot, Jorieke, Schalk, Rozemarijn D. F., Tuinenburg, Eveline M., & Westenberg, P. Michiel (2010). Nervousness and Performance Characteristics as Predictors of Peer Behavior Towards Socially Anxious Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 1498-1507.

Blöte, A.W. (2009). The relation between public speaking anxiety and social anxiety: A review. *Journal of Anxiety Disorders*, 23, 305-313.

Brown, B. Bradford (1982). The Extent and Effects of Peer Pressure Among High School Students: A Retrospective Analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 11, (2), 121-133.

Brown, B., (1986). Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. *Developmental Psychology*, 11, 521-530.

Bijstra, J. O., & Jackson, S. (1999). Social skills training with early adolescents: effects on social skills, well-being, self-esteem and coping. *European Journal of Psychology of Education*, 13 (4), 569–583.

Cartwright-Hatton, S., Tschernitz, N., & Gomersall, H. (2005) Social anxiety in children: social skills deficit, or cognitive distortion?. *Behaviour Research and Therapy*, 43, 131-141.

Clark, D. M., & Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. In G. Heimberg, & M. R. Liebowitz (Eds.), *Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment*. New York: The Guilford Press.

Clasen, Donna Rae en Brown, B. Bradford (1985). The Multidimensionality of Peer Pressure in Adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 14, 451-468.

Dunbar, N. E., Brooks, C. F. & Kubicka-Miller, T. (2006). Oral communication skills in higher education: Using a performance-based evaluation rubric to assess communication skills. *Innovation in Higher Education*, 31 (2), 115-128.

Furmark, T., Tillfors, M., Everz, P. O., Marteinsdottir, I., Gefvert, O., & Fredrikson, M. (1999). Social phobia in the general population: Prevalence and sociodemographic profile. *Social*

Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 34, 416–424.

Hayward, C., Varady, S., Albano, A. M., Thienemann, M., Henderson, L., & Schatzberg, A. F. (2000). Cognitivebehavioral group therapy for social phobia in female adolescents: results of a pilot trial. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39 (6), 721–726.

Jones, C.R., Russel, H., & Vasey, M.W. (2012). Attentional control buffers the effect of public speaking anxiety on Performance. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 556-561.

La Greca, A.M. & Lopez, N. (1998). Social Anxiety Among Adolescents: Linkages with Peer Relations and Friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26, 83-94.

Miers, A. C., Blöte, A. W., & Westenberg, P. M. (2010). Peer Perceptions of Social Skills in Socially Anxious and Nonanxious Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 33-41.

Miers, A. C., Blöte, A. W., Bokhorst, C. L., & Westenberg, P. M. (2009). Negative self-evaluations and the relation to performance level in socially anxious children and adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 47, 1043-1049.

Nieuwenbroek, A. Q. A., (2010) Sociale faalangst, oftewel 'doe ik er toe?'
Geraadpleegd op 5 december 2013, van <http://www.faalangst.nl/artikelen/artikel16.html>

Rapee, R. M., & Heimberg, R. G. (1997). A cognitive-behavioral model of anxiety in social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, 35 (8), 741–756.

Smith, C. M., & Sodano, T. (2011). Integrating lecture capture as a teaching strategy to improve student presentation skills through self-assessment. *Active Learning in Higher Education*, November, 12, 151-162.

Spence, S. H., Donovan, C., & Brechman-Toussaint, M. (2000). The treatment of childhood social phobia: the effectiveness of a social skills training based, cognitive-behavioural intervention, with and without parental involvement. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41 (6), 713–726.

Stein, M. B., Walker, J. R., & Forde, D. R. (1996). Public speaking fears in a community sample: Prevalence, impact on functioning, and diagnostic classification. *Archives of General Psychiatry*, 53, 169–174.

Boeken

Woofolk, A., Hughes, M., & Walkup, V. (2013). *Psychology in Education* (2nd ed.). Harlow, England: Pearson Education Limited.

Prinsen, H., (2010) *Help! Mijn kind heeft faalangst. Gids voor ouder en kind voor het omgaan met faalangst en examenvrees*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Bijlagen

Bijlage 1. Enquête, opgedeeld in factoren

Vragen:

Faalangst, factor 1:

1. Als ik voor de groep presenteer, zeg ik het liefst zo weinig mogelijk
2. Als ik voor een groep spreek, dan ben ik bang dat ik in paniek raak
3. Als ik voor een groep spreek, dan voel ik mij nogal angstig.
5. Als ik voor een groep spreek, dan kijk ik naar de groep en probeer contact te maken.
7. Als ik presenteer, dan ben ik bang dat ik blunders maak.
16. Als ik presenteer, ben ik bang dat ik mijzelf belachelijk maak.
23. Als ik voor een groep sta, kan ik over het algemeen zeggen wat ik wil.

Plezier, factor 2:

Enthousiasme, factor 2.1:

15. Als ik presenteer, heb ik plezier.
18. Ik vind het heel onaangenaam om te presenteren.
21. Als ik presenteer, ben ik enthousiast.

Zelfvertrouwen, factor 2.2:

4. Ik kan het best aan om voor een groep te spreken
11. Ik grijp graag de gelegenheid om iets te zeggen voor een groep.
12. Ik vind het plezierig om voor een groep te spreken

Sociale angst, factor 3:

41. Voordat ik een presentatie moet houden, spreek ik zo weinig mogelijk met klasgenoten.
42. Wanneer ik een presentatie heb gehouden, kijk ik mijn klasgenoten zo weinig mogelijk aan.
43. Nadat ik een presentatie heb gehouden, praat ik zo weinig mogelijk met klasgenoten.
44. Wanneer ik een presentatie heb gehouden, ben ik bang dat klasgenoten mij aanspreken.

Groepsdruk, factor 4:

24. Mijn klasgenoten hebben invloed op de kwaliteit van mijn presentatie.
25. Ik word zenuwachtig tijdens een presentatie door de aanwezigheid van mijn klasgenoten.
26. Ik gedraag me anders dan normaal tijdens een presentatie door de aanwezigheid van mijn klasgenoten.
27. Tijdens een presentatie durf ik niet de klas in te kijken, omdat ik me beoordeeld voel door mijn klasgenoten.
28. Ik ben meer zenuwachtig tijdens een presentatie voor mijn klasgenoten dan wanneer ik voor vreemden moet presenteren.
29. Ik beoordeel mijn eigen presentatie negatiever door mezelf te vergelijken met mijn klasgenoten.
30. Ik ben bang voor wat mijn klasgenoten van mij persoonlijk (hoe ik me gedraag) vinden tijdens een presentatie.
31. Ik ben bang voor wat mijn klasgenoten van mijn uiterlijk vinden tijdens een presentatie.
32. Ik ben bang dat mijn klasgenoten me niet mogen tijdens een presentatie.
33. Ik ben bang dat mijn klasgenoten over me praten tijdens een presentatie.
34. Ik ben bang dat ik gepest word voor wat ik doe tijdens een presentatie.
35. Ik ben bang dat mijn klasgenoten me belachelijk maken over mijn presentatie.

36. Ik ben bang dat mijn klasgenoten achter mijn rug om over me praten na een presentatie.
 37. Als ik reacties van klasgenoten krijg op mijn presentatie, ben ik bang dat deze klasgenoten me niet mogen.
 38. De mening van mijn klasgenoten over mijn presentatie is belangrijker voor mij dan het cijfer dat ik voor de presentatie krijg.
 39. Ik doe minder goed mijn best voor een presentatie om niet belachelijk te worden gemaakt door mijn klasgenoten.
 40. Ik doe minder goed mijn best voor een presentatie, omdat ik niet wil dat ik als een opschepper word gezien.

Bijlage 2. Gemixte enquête

Vragenlijst voor middelbare scholieren

Deze vragenlijst is anoniem. Omcirkel het getal dat het beste jouw gedrag van de afgelopen 12 maanden beschrijft. Omcirkel telkens slechts één getal.

1 = nooit 2 = zelden 3 = soms 4 = regelmatig 5 = altijd

1. Als ik voor de groep presenteer, zeg ik het liefst zo weinig mogelijk	1	2	3	4	5
2. Ik beoordeel mijn eigen presentatie negatiever door mezelf te vergelijken met mijn klasgenoten.	1	2	3	4	5
3. Ik kan het best aan om voor een groep te spreken.	1	2	3	4	5
4. Mijn klasgenoten hebben invloed op de kwaliteit van mijn presentatie.	1	2	3	4	5
5. Als ik presenteer, dan ben ik bang dat ik blunders maak.	1	2	3	4	5
6. Ik ben bang dat mijn klasgenoten achter mijn rug om over me praten na een presentatie.	1	2	3	4	5
7. Ik zie verschrikkelijk op tegen presenteren	1	2	3	4	5
8. Ik ben bang voor wat mijn klasgenoten van mij persoonlijk (hoe ik me gedraag) vinden tijdens een presentatie.	1	2	3	4	5
9. In een groep probeer ik mij zo onopvallend mogelijk te gedragen	1	2	3	4	5
10. Als ik voor een groep spreek, dan kijk ik naar de groep en probeer contact te maken.	1	2	3	4	5
11. Ik grijp graag de gelegenheid om iets te zeggen voor een groep.	1	2	3	4	5
12. Ik voel mij zenuwachtig als ik moet presenteren	1	2	3	4	5
13. Ik ben bang dat mijn klasgenoten me niet mogen tijdens een presentatie.	1	2	3	4	5

14. Nadat ik een presentatie heb gehouden, praat ik zo weinig mogelijk met klasgenoten.	1	2	3	4	5
15. Ik vind het heel onaangenaam om te presenteren	1	2	3	4	5
16. Ik doe minder goed mijn best voor een presentatie om niet belachelijk te worden gemaakt door mijn klasgenoten.	1	2	3	4	5
17. De mening van mijn klasgenoten over mijn presentatie is belangrijker voor mij dan het cijfer dat ik voor de presentatie krijg.	1	2	3	4	5
18. Presenteren geeft mij een gevoel van voldoening.	1	2	3	4	5
19. Ik word zenuwachtig tijdens een presentatie door de aanwezigheid van mijn klasgenoten.	1	2	3	4	5
20. Als ik presenteer, ben ik bang dat ik mijzelf belachelijk maak.	1	2	3	4	5
21. Ik gedraag me anders dan normaal tijdens een presentatie door de aanwezigheid van mijn klasgenoten.	1	2	3	4	5
22. Als ik voor een groep spreek, dan ben ik bang dat ik in paniek raak	1	2	3	4	5
23. Ik ben meer zenuwachtig tijdens een presentatie voor mijn klasgenoten dan wanneer ik voor vreemden moet presenteren.	1	2	3	4	5
24. Ik stel presenteren zo lang mogelijk uit.	1	2	3	4	5
25. Als ik voor een groep spreek, dan voel ik mij nogal angstig.	1	2	3	4	5
26. Ik doe minder goed mijn best voor een presentatie, omdat ik niet wil dat ik als een opschepper word gezien.	1	2	3	4	5
27. Ik ben bang voor wat mijn klasgenoten van mijn uiterlijk vinden tijdens een presentatie.	1	2	3	4	5
28. Ik ben bang dat mijn klasgenoten over me praten tijdens een presentatie.	1	2	3	4	5
29. Ik vind het plezierig om voor een groep te spreken.	1	2	3	4	5
30. Voordat ik een presentatie moet houden, spreek ik zo weinig mogelijk met klasgenoten.	1	2	3	4	5
31. Als ik voor een groep sta, kan ik over het algemeen zeggen wat ik wil.	1	2	3	4	5
32. Ik ben bang dat ik gepest word voor wat ik doe tijdens een presentatie.	1	2	3	4	5

33. Als ik presenteer, dan voel ik mij tamelijk rustig	1	2	3	4	5
34. Ik heb vertrouwen in mijzelf als ik moet presenteren.	1	2	3	4	5
35. Als ik reacties van klasgenoten krijg op mijn presentatie, ben ik bang dat deze klasgenoten me niet mogen.	1	2	3	4	5
36. Als ik presenteer, ben ik bang dat ik een rood hoofd krijg.	1	2	3	4	5
37. Als ik presenteer, dan doe ik dat zo kort mogelijk.	1	2	3	4	5
38. Als ik presenteer ben ik enthousiast.	1	2	3	4	5
39. Ik kom goed uit mijn woorden.	1	2	3	4	5
40. Wanneer ik een presentatie heb gehouden, kijk ik mijn klasgenoten zo weinig mogelijk aan.	1	2	3	4	5
41. Ik ben bang dat mijn klasgenoten me belachelijk maken over mijn presentatie.	1	2	3	4	5
42. Als ik presenteer heb ik plezier.	1	2	3	4	5
43. Wanneer ik en presentatie heb gehouden, ben ik bang dat klasgenoten mij aanspreken.	1	2	3	4	5
44. Tijdens een presentatie durf ik niet de klas in te kijken, omdat ik me beoordeeld voel door mijn klasgenoten.	1	2	3	4	5

Einde van de vragenlijst